

Seleucia

Sayı VI -2016

Olba Kazısı Serisi

Seleucia VI

Olba Kazısı Serisi

Olba Kazısı Serisi
Seleucia VI

Seleucia, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Mayıs ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, giriş sayfalarında belirtilen yazım kurallarına uygunsa yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını *Seleucia* yayınına devretmiş sayılır. *Seleucia* kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Mayıs ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, 7. sayfada belirtilen yazım kurallarına uygunsa yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını *Seleucia* yayımına devretmiş sayılır. *Seleucia* kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Editörler

Emel Erten
Diane Favro
Murat Özyıldırım
Tuna Akçay

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Salim Aydın
Prof. Dr. Halit Çal
Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken
Prof. Dr. Efrumiye Ertekin
Prof. Dr. Emel Erten
Prof. Dr. Diane Favro
Prof. Dr. Turhan Kaçar
Prof. Dr. Gülgün Köroğlu
Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu
Prof. Dr. Aygül Süel
Prof. Dr. Harun Taşkiran
Prof. Dr. Fikret K. Yegül
Doç. Dr. Sedef Çokay-Kepece
Doç. Dr. Sema Sandalcı
Doç. Dr. Hacer Sibel Ünalın
Doç. Dr. Mehmet Fatih Yavuz
Yrd. Doç. Dr. Figen Çevirici-Coşkun
Yrd. Doç. Dr. Merih Ereke
Yrd. Doç. Dr. Deniz Kaplan
Yrd. Doç. Dr. Fikret Özbay
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Murat Özgen
Yrd. Doç. Dr. Muammer Ulutürk
Öğr. Gör. Dr. Tuna Akçay
Dr. Vujadin Ivanisevic

Seleucia
Olba Kazısı Serisi VI
Sayı: 6

ISSN: 2148-4120

Kapak Tasarım

Tuna Akçay

Yazışma Adresi

Okt. Murat Özyıldırım
Mersin Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü, 33343,
Mersin - Türkiye
Tel: 00 90 324 361 00 01 - 4735
E – posta: muratozyildirim@mersin.edu.tr

Adres

Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Yeni Çarşı Caddesi, No: 12/A
Galatasaray, Beyoğlu, 34433, İstanbul
Tel: 0212 249 59 02
www.homerbooks.com
e-mail: homer@homerbooks.com

Baskı

Altan Basım San ve Tic. Ltd. Şti.
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Sitesi No: 222
Bağcılar/İstanbul
Sertifika No: 11968

Dağıtım

Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Yeni Çarşı Caddesi, No: 12/A
Galatasaray, Beyoğlu, 34433, İstanbul
Tel: 0212 249 59 02

Seleucia | Sayı 6 | Mayıs 2016

The Question of Romanization – To Be or not To Be (Roman): An Introductory Study

Romalılaşma Sorunu - (Roma) Olmak ya da Olmamak: Bir Ön Değerlendirme

Fikret K. Yegül

11

Olba'da Kremasyon

Cremation Burials in Olba

Tuna Akçay

21

Yelten Asklepiosu

Asclepius of Yelten

Ünal Demirer - Ahmet Yaraş

45

Olba 2015 Kazılarında Yeni Bir Buluntu:

Roma Mozaïği

A New Discovery from Olba Excavations: The Roman Mosaic

Emel Erten

61

Edirne Müzesi'nden Figürlü Madalyona

Sahip Cam Kulp

Glass Handle with Figured Medallion from

Edirne Museum

Emre Taştemür

93

Olba: Tapınak Devletinden Şehir

Devletine

Olba; From Priest State to City State

Mustafa H. Sayar

107

Olba'da Yahudi Varlığının Kanıtı: Menorah

Kabartmalı Sunak

Evidence of Jewish Presence in Olba: Altar with

Carved Menorah

Murat Özyıldırım

119

Olba Kazısında Ele Geçen Erken Bizans Dönemine Ait Bir Tılsım

An Amulet of Early Byzantine Period from Olba Excavations

Gülgün Köroğlu

137

Kuva-yi Milliye Müzesi'nde Yer Alan

Artuklu Beyliği'ne Ait Figür Tasvirli

Sikkeler

Figural Coins of the Artuqids from Kuva-yi

Milliye Museum/Balıkesir

Ceren Ünal - Betül Teoman

161

Olba Manastırı 2015 Yılı Kazıları

ve Kuzey Kilisesi'ndeki Çalışmaların

Değerlendirilmesi

2015 Excavations at Olba Monastery and the Evaluation of the Fieldwork at the North Church

Murat Özyıldırım

181

Olba Manastırı'nda İşlik Kazısı ve

Sonuçların Değerlendirilmesi

The Excavations at the Workshop in Olba

Monastery and its Results

Yavuz Yeğin

203

Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates

Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön

Değerlendirmeler

Kurul Castle (Ordu) Preliminary Assessment on

the Mithradates VI Period Settlement

S. Yücel Şenyurt - Atakan Akçay

221

Klazomenai Buluntusu Pişmiş Toprak

“Oturan Kadın” Figürinlerine İlişkin

Düşünceler

Considerations on the “Seated Woman” Terracotta

Figurines from Klazomenai

Aslıhan Özbay

249

Doğu Dağlık Cilicia Mezarları, Olba'dan
Yeni Mezar Tipleri ve Terminoloji
Önerileri
*Tombs in Eastern Rough Cilicia, New Burial
Types from Olba and Suggestions of Terminology*
Tuna Akçay - Burak Erdem
261

Ziyaret Tepe Kalesi ve Nekropolisi'nden
Küçük Arkeolojik Buluntular
*Small Archaeological Finds from Ziyaret Tepe
Castle and Necropolis*
Akın Bingöl
287

Kars-Anı'de Tespit Edilen Savunma
Sistemleri Üzerine Öneriler
*Suggestions on Defense Systems Identified in
Anı, Kars*
Ayhan Yardımcıel
301

Cıngırt Kayası Erken Bizans Dönemi Cam
Buluntuları
*Early Byzantine Glass Findings from Cıngırt
Kayası*
Ayşe Fatma Erol - Deniz Tamer
319

Mersin Deniz Müzesi'nden Osmanlı
Çeşmesine Ait Taş Tekne
*Ottoman Stone Basin from the Naval Museum
of Mersin*
Candan Ülkü
361

Mersin Olba Antik Kenti - Zooarkeoloji
Çalışmaları
Zooarchaeological Research in Mersin Olba
Okşan Başoğlu
381

Olba Tuğla Örneği: Arkeolojik ve
Arkeometrik Yaklaşım
*Olba Brick Samples: Archaeological and
Archaeometric Approaches*
Murat Özyıldırım - Ali Akın Akyol
395

Olba Kazısı Seramik Buluntuları
Arkeometrik Analizleri
*Archaeometric Analysis of Ceramic Finds from
Olba Excavations*
Ali Akın Akyol - Mahmut Aydın
413

Kitap Tanıtımı Book Review

İnanca Yolculuk Mersin
Ahmet Emirhan Bulut
433

Arkeolojik Veriler Işığında Türkiye'nin En
Eski Kültürleri
Yavuz Yeğin
439

Geçmişten Günümüze Bir Geçit Zeugma
Emel Erten
443

Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri
Murat Özyıldırım
447

Milas Yazıtları Rehberi
Hüseyin Üreten
451

PRAEFATIO

Seleucia dergisinin altıncı sayısını (2016) sizlere sunmaktan gurur duyuyoruz. Her geçen gün dergimize gösterilen ilginin artışından dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

Olba kazılarını 2015 dönemi çalışmaları bizim için heyecanlı geçti. Sezonun ödülü hiç beklemediğimiz bir yerde ve hiç beklemediğimiz bir anda ortaya çıktı. Bu, manastır kazıları sırasında açığa çıkartılan ve daha erken tarihli bir Roma yapısına ait olan Roma mozağıydı. Önce genç bir hanım görünümüyle Tryphe (lüksün personifikasyonu), sonra genç adam Bios (yaşamın personifikasyonu), son olarak da ilk banyoyu temsil eden bir diğer genç hanım görüldü. Onları biri lir, ikincisi çifte aulos çalan, üçüncüsü de kavalıklarda köpeğiyle koşan eroslar izlediler. Bu mozaik taban Olba'da Severuslar Dönemi'nde yaşanan lüks yaşamı yansıtmaktaydı.

Mozaik taban ile ilgili olarak yapılan değerlendirme ile birlikte Olba kazılarında elde edilen yeni bulguların yer aldığı çalışmalar ve diğer birçok değerli makale bu sayıda yer almaktadır. Meslektaşlarımıza çalışmalarını bizimle paylaşmaktan çekinmedikleri için şükran borçluyuz. Ayrıca, Homer Kitabevi'nin sahibi Ayşen Boylu'ya ve *Seleucia*'yı yayına hazırlayan Sinan Turan'a da teşekkürlerimizi sunarız.

Editörler:

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Emel Erten

Okt. Murat Özyıldırım (MA)

Dr. Tuna Akçay

PREFACE

We are proud to present the sixth issue (2016) of *Seleucia* and wish to express our gratitude for the growing interest to our journal.

The 2015 season of Olba excavations was an exciting one. We were awarded with a spectacular find at a very unexpected location and at a very unexpected moment. That was a Roman mosaic pavement belonging to an earlier Roman building discovered during the excavations at the monastery. First appeared Tryphe (as a young lady, personification of luxury), later Bios (as a young man, personification of life) came along. The third figure was the personification of the "first bath" represented by another young lady. They all were followed by erotes, one with a lyre, the other playing double aulos, third running with a dog. The mosaic pavement was a reflection of sumptuous life at Olba during the reign of Severans.

The evaluation of the mosaic pavement along with other recent discoveries from Olba excavations as well as many valuable studies on various topics will be presented in this issue. We appreciate our colleagues for not hesitating to share their works with us. Finally, Ayşen Boylu, owner of Homer Books and Sinan Turan who prepared *Seleucia* for publication deserve special thanks from us.

Editors:

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Emel Erten

Okt. Murat Özyıldırım (MA)

Dr. Tuna Akçay

Olba Kazısı Serisi

Seleucia

Makale Başvuru Kuralları

Seleucia, Olba Kazısı yayını olarak yılda bir sayı yayınlanır. Yayınlanması istenen makalelerin en geç Şubat ayında gönderilmiş olması gerekmektedir. *Seleucia*, arkeoloji, eski çağ dilleri ve kültürleri, eski çağ tarihi, sanat tarihi konularında yazılan, daha önce yayınlanmayan yalnızca Türkçe, İngilizce çalışmaları ve kitap tanıtımlarını yayınlır.

Yazım Kuralları

Makaleler, Times New Roman yazı karakterinde, word dosyasında, başlık 12 punto, baş harfleri büyük harf, metin 10 punto, dipnot ve kaynakça 9 punto ile yazılmalıdır. Çalışmada ara başlık varsa, bold ve küçük harflerle yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetler, makale adının altında 9 punto olarak ve en az iki yüz sözcük ile yazılmalıdır. Özetlerin altında İngilizce ve Türkçe beşer anahtar sözcük, 9 punto olarak “anahtar sözcükler” ve “keywords” başlığının yanında verilmelidir.

- Dipnotlar, her sayfanın altında verilmelidir. Dipnotta yazar soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası sıralaması aşağıdaki gibi olmalıdır.
Demiriş 2006, 59.
- Kaynakça, çalışmanın sonunda yer almalı ve dipnottaki kısaltmayı açıklamalıdır.

Kitap için:

Demiriş 2006 Demiriş, B., Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı, Ege Yay., İstanbul.

Makale için:

Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, Lucerna Klasik Filoloji Yazıları, İstanbul.

- Makalede kullanılan fotoğraf, resim, harita, çizim, şekil vs. metin içinde yalnızca (Lev. 1), (Lev. 2) kısaltmaları biçiminde “Levha” olarak yazılmalı, makale sonunda “Levhalar” başlığı altında sıralı olarak yazılmalıdır. Bütün levhalar, jpeg ya da tift formatında 300 dpi olmalıdır. Alıntı yapılan levha varsa sorumluluğu yazara aittir ve mutlaka alıntı yeri belirtilmelidir.
- Latince - Yunanca sözcüklerin yazımında özel isimlerde; varsa Türkçe ek virgülle ayrılmalı, örneğin; Augustus’un, cins isimler italik yazılmalı, varsa Türkçe ek, italik yapılmadan sözcüğe bitişik yazılmalıdır, örneğin; *caveanın*.
- Tarih belirtilirken MÖ ve MS nokta kullanılmadan, makale başlıkları ile yazar ad ve soyadlarında sadece baş harfler büyük harf olarak yazılmalıdır.

Olba Excavations Series

Seleucia

Scope

Seleucia is annually published by the Olba Excavations Series. Deadline for sending papers is February of each year. *Seleucia* features previously unpublished studies and book reviews on archaeology, ancient languages and cultures, ancient history and history of art written only in Turkish or English.

Publishing Principles

Articles should be submitted as word documents, with font type Times New Roman, font sizes 12 points for headings (first letters should be capitalized), 10 points for text, and 9 points for footnotes and references. Abstracts written in both Turkish and English should appear below the name of the article, should be of size 9 points and the minimum word count is 200 words. Below the abstracts, a minimum of 5 keywords for both languages should be included (of size 9 points) below the headings “anahtar sözcükler” and “keywords”.

- Footnotes should be given under each page. The ordering of author surname, year of publication and page number should be as follows:
Demiriş 2006, 59.
- The reference list should appear at the end of the study and should explain the abbreviation given in the footnote.

Book format:

Demiriş 2006 Demiriş, B., Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı, Ege Yay., İstanbul.

Article format:

Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, Lucerna Klasik Filoloji Yazıları, İstanbul.

- Photographs, pictures, maps, drawings, figures etc. used in the article should be referred to in the text as (Fig. 1), (Fig. 2) as abbreviations, and an ordered list of these items should appear at the end of the article under the heading “Figures”. All figures should be in JPEG or TIFF format with 300 dpi. If there are figures cited, the responsibility lies with the author and citation should be explicitly given.

Kars-Ani'de Tespit Edilen Savunma Sistemleri Üzerine Öneriler

Ayhan Yardimciel*

Öz

Ani, Kars merkeze 42 km. uzaklıkta bulunan eski bir şehirdir. En yakın yerleşim merkezi Ocaklı Köyü'dür. Ani'de yapılan arkeolojik araştırmalar yerleşimin en erken İlk Tunç Çağı'nda (Erken Transkafkasya Kültürü Dönemi) kullanıldığını ortaya çıkarmıştır. Ani'nin batısındaki Bostanlar Deresi'nin üzerinde bulunan Cirittepe ve Ocaklı Köyü ile şehir arasında bulunan Harmanyeri mevkiilerinde yapılan kazılarda İlk Tunç Çağı'na tarihlenen karakteristik, kulplu bir çömlek ile Orta Tunç Çağı'na tarihlenen taş sandık mezarlara ulaşılmıştır. Harmanyeri ve Cirit Tepesi'nde yapılan kaçak kazılarla Kars Müzesi'ne kazandırılan Orta Tunç Çağı'na tarihlenen 9 adet çanak ve çömlekten oluşan Aras Boyalıları da bu dönem arkeolojik eserleri arasındadır. 9 adet monokrom boyalı keramik dışında yine monokrom boyalı bir küpün ağız kısmına ait olması muhtemel bir keramik parçası da tespit edilmiştir. Bu Aras Boyalıları üzerine betimlenen kaz bezemesi Kars'ta bulunan kaz kültürünün yaklaşık dört bin yıldır süregeldiğine işaret etmektedir. Şehrin kısmen doğu ve güneyinden Arpaçay Nehri, batısından ise Bostanlar Deresi geçmektedir. Bu derelerin açtıkları derin vadiler sayesinde şehrin bu yönleri çıkılması zor, doğal bir savunma sistemine sahiptir. Buna rağmen Bostanlar Deresi'nin açtığı vadi yönünde yeni tespit ettiğimiz ve ilk kez tanıtacağımız sur sistemi bu bölgenin savunma yönünden lokal arızalı olduğuna işaret etmektedir. Şehrin kuzey kısmında bulunan ve Yevşan/Yavşan Düzü olarak adlandırılan bölgenin şehrin savunmaya en elverişsiz olduğu görülmektedir. Bu bölümde karmaşık bir savunma sistemi bulunmaktadır. Bu savunma sistemleri; Erken Demir Çağı, Bagratlı Krallığı

* Yrd. Doç. Dr. Ayhan Yardimciel, Kafkas Üniversitesi, Sarıkamış Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü - Kars. E – posta: ayhanyardimciel@gmail.com.

ve Selçuklu dönemlerine tarihlenmektedir. Bu savunma sistemlerinin en eskisi Erken Demir Çağı'na ait olan surlar olup şehrin bu dönemde iskân gördüğüne işaret etmektedir. Üç yıl boyunca Ani Şehri ve yakın çevresinde gerçekleştirdiğimiz sistematik araştırmalar sonucunda geçen yıl iç kalede tespit ettiğimiz diğer savunma sistemi Urartu surlarıdır. Bu surlar bloklar halinde kesilmiş taşlardan inşa edilmiştir. Pers İmparatorluğu zamanında bu surlarda güçlendirme yapılmıştır. Bu yıl yaptığımız araştırmalarda ise şehrin Bostanlar Deresi'ne bakan batı yakasında Demir Çağı'na tarihlenebilecek yeni bir savunma sistemine ulaşılmıştır. Ani Şehri'nin üç ayrı bölgesinde tespit edilen bu savunma sistemleri yerleşimin MÖ 2. ve 1. Bin yılda çok önemli bir merkez olduğuna ve iskân gördüğüne işaret etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Ani Şehri, İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Urartu Krallığı, Savunma Sistemleri.

Suggestions on Defense Systems Identified in Ani, Kars

Abstract

Ani is a Medieval Age city which is 42 km away and bonded to the Central of Kars. The nearest settlement centre is the village of Ocaklı. The archaeological research carried out in the city revealed the information that the city was used earliest in the Early Bronze Age (Early Transcaucasian Culture Period). In the excavations carried out in the Harmanyeri site which is located between Ani and the villages of Cirittepe and Ocaklı that located on Bostanlı River at the western side of the Ani, a very characteristic earthenware pot with handle dated to Early Bronze Age (Early Transcaucasian Culture) and sarcophagus tombs dated to Middle Bronze Age has been reached. 9 pieces of Aras painteds are also among the archeological works of this period, which are dated to the Middle Bronze Age again and brought to Kars Museum. Other than 9 pieces of monochrome pottery also a pottery sherd which possibly belongs to the beak of the monochrome large earthenware jar was also determined. The goose ornamentation depicted on this painted Aras indicates that the goose culture in Kars is ongoing nearly four thousand years. Partially from the eastern and southern of the city the Arpaçay River and from the western of the city the Bostanlar River passes through. These aspects of the city have a natural defense system due to the deep valleys occurred by these rivers. Despite this, the city wall system that we have just determined and will be presented for the first time that is in

the direction of the valley occurred by Bostanlar River, indicates that this region is locally faulty in terms of the defense of this region. However the region that is located in the northern part of the city and named as Yevşan/Yavşan plain is the most inconvenient place of the city for the defense. In this section a complex defense system is existing. These defense systems are belonging to the Early Iron Age, Bagrationi Kingdom and Seljuk periods. The oldest of these defense systems is the city walls belonging to the Early Iron Age and it indicates that the city experienced a settlement during this period. As a result of the systematic researches we carried out in the city of Ani and its surroundings since the last three years, the other defense system that belongs to the Urartu city walls which we have determined last year in the citadel. These city walls were built with face stone blocks. During the Persian Empire period reinforcement was conducted to these Urartian defensive walls. In the researches that we performed this year, the city walls relating to a new defense system were reached on the west side of the city facing the Bostanlar River, that can be dated to the Iron Age. These defense systems located in three different regions of the city of Ani indicates that the city was used to be a very significant center and experienced a settlement in the 2nd and 1st Millenium B.C.

Keywords: The city of Ani, Early Bronze Age, Middle Bronze Age, Urartu Kingdom, Fortification Systems.

Sunuş

Ani Şehri, Kars'a 42 km. mesafede, Ermenistan ile sınır çizen Arpaçay Nehri'nin batı yakasında, güney-kuzey doğrultusunda dil şeklinde uzanan tüf kayalık üzerinde bir iç kaleye ve kuzeyinde karma bir savunma sistemine sahip bir yerleşimdir (Lev 1). Savunma sistemlerinin bulunduğu yerleşimin kuzeyi ile iç kale arasında ise Anadolu'nun ilk camisi Ebu'l Menuçehr, (MS 1072) Bagratlı Krallığı'nın milenyum yapısı olarak da tanının Büyük Katedral (MS 990-1001) ile Anadolu'nun tek Zerdüş Tapınağı (MÖ 786-450) bulunmaktadır. Bu yapılar dışında İlk ve Orta Tunç Çağı'na ait keramik verileri, Erken Demir Çağı surları, Urartu Krallığı iç kale surları, Bagratlı Krallığı dönemine ait birçok kilise ile savunma sistemi, Selçuklulara ait sivil konutlar, işlikler, hamamlar, kervansaray, saray ve savunma sistemleri ve Gürcü Kilisesi şehrin diğer önemli değerleri arasındadır. Mistik bir görüntüye sahip olan şehirde var olan mimari çeşitlilik ve kültürel hoşgörünün izleri bugün dahi çok net

bir şekilde gözler önüne serilmektedir. Ani Şehri tam anlamıyla dinlerin ve kültürlerin bir araya geldiği ender merkezlerden biridir. Erken Demir Çağı'nda, Urartu Krallığı zamanında ve Pers İmparatorluğu zamanında şehrin gerekli yerlerine çeşitli mimari tekniklerle surlar inşa edilmiştir. Son üç yıldan beridir Ani ve yakın çevresinde gerçekleştirdiğimiz sistematik araştırmalar¹ sonucunda iç kalede Urartu surlarını, bu surlar üzerinde Pers güçlendirmelerini ve Bostanlar Deresi Vadisi'nde ise yeni bir Demir Çağı surunu tespit etmiş bulunmaktayız².

Şehrin Araştırma Tarihçesi

Şehir ile ilgili olarak farklı seyyahlar birçok geziler düzenlemiş ve genel olarak şehrin mimarisi üzerine bilgiler vermişlerdir³. Bu seyyahların verdiği bilgiler dışında Ani ile ilgili ilk arkeolojik veriler Rus dilbilimci Nicolay Marr tarafından sunulmuştur. Bugün iç kalede bulunan ve ekibimizce tanımlanan Urartu surları bu dönemde Marr'ın kazılarıyla ortaya çıkarılmıştır. 1892-1893 ile 1904-1917 yılları arasında arkeolojik kazılarını devam ettiren Marr'ın çalışmaları hakkında ne yazık ki yeterli bilgi bulunmamaktadır. 1943 yılında bu kez Türk bilim insanı Kılıç Kökten Ani Şehri'ni ziyaret etmiştir. Bu yıl yaptığı gezi, tespit üzerine olup, şehrin dini, askeri ve sivil mimari eserleri üzerinde notlar almıştır⁴. Kökten, 1944 yılında ikinci kez gittiği Ani Şehri'nde bu kez 10 günlük ufak çaplı kazı ve sondaj çalışmaları yapmıştır. Ani Şehri'nin orta kısmında iki, İç Ani'de (İç Kale) bir, sur dışında bir ve Ani Köyü'nde (Ocaklı Köyü) birkaç sondaj çalışması yapmıştır. İç kalede tepenin güneyinde 8x4 boyutlarında ve 4 m. derinliğinde açılan sondajdan araştırmacının tanımlamasıyla Klasik Çağ, İran, Selçuklu, dönemlerine ait buluntulara

1 Ani ve yakın çevresinde Orta ve Son Tunç Çağı, Erken Demir Çağı, Urartu ve Pers dönemine ait kale, yerleşim merkezi ve nekropolislerinin araştırılması için konunun uzmanlarından oluşan ekibimiz, Prof. Dr. Oktay Belli, Yrd. Doç. Dr. Ayhan Yardimciel, arkeolog Hakim Aslan, teknik ressam Güzin Sühran Belli ve Özlem Toy'dan oluşmuştur. Büyük bir özveri ile çalışan ve sorunları paylaşan araştırma ekibimizin üyelerine ne kadar teşekkür etssek azdır.

2 Bu araştırma T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 07.10.2015 sayılı izni doğrultusunda üyesi bulunduğum "Kars-Iğdır İl ve İlçeleri Yüzey Araştırması" çalışması sırasında gerçekleştirilmiştir. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün destek ve hassasiyetinden dolayı çok teşekkür ederiz. Ayrıca Kafkas Üniversitesi Rektörlüğü'nün bilimsel araştırmalara yapmış olduğu maddi ve manevi destek için teşekkürlerimizi sunarız.

3 Martel 1966.

4 Kökten 1943, 610.

ulaşmıştır. Ancak bu buluntuların içeriği hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. İç Kale düzünde (Orta Ani) yapılan sondajda ise çamurla örülmüş duvar izlerine ve siyah çanak çömlek parçalarına ulaşılmıştır. Harmanlık'ta (Harmanyeri) bulunan *nekropolis* alanında yapılan sondaj çalışmalarında ise içi ve dışı siyah boyalı, mat kırmızı ve siyah keramik buluntuları ele geçirilmiştir⁵. *Nekropolis* alanında küçük taş sandık mezarların bir kaçını açan Kökten, bu mezarlarda kendi tanımlamasıyla Bronz Çağı'na ait buluntulara ulaşmıştır (Lev 2). Bu mezarlar Orta Tunç Çağı ölü gömme geleneğinin karakteristik özelliklerini taşımaktadırlar⁶. Kökten, mezar buluntuları olarak siyah bir çömlek, düğme ve bileziklerden bahsetmektedir⁷. Benzer tipolojideki mezarlar Aynur Özfirat tarafından Suluçem Kurganları'nda tespit edilmiştir. Bu kurganlar (yığma taş mezar) altında bulunan taş sandık mezarlar içinde Aras Boyalıları Kültürü'ne ait keramiklere ulaşılmıştır⁸. 1965 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğretim üyelerinden Kemal Balkan tarafından Ani Şehri ile Harmanyeri ve Cirittepe bölgelerinde kazı çalışmaları yapılmıştır. İlk Tunç Çağı Erken Transkafkasya Kültürü'ne ait son derece karakteristik yüksek boyunlu kulplu bir çömlek (Lev 3), ile Orta Tunç Çağı'na tarihlenebilecek taş sandık mezarlar, monokrom Aras boyalıları⁹ (Lev 4), ile yine üzerinde kaz temalı bezemeye sahip monokrom bir Aras boyalı (Lev 5), bu dönemde ele geçirilen buluntular arasındadır¹⁰. Bu arkeolojik buluntular şehrin Orta ve Son Tunç Çağı'nda Orta Aras Havzası'nda etkili olan Aras Boyalıları Kültürü'ne dâhil olduğunu ortaya koymaktadır. (Harita 1). Ani Şehri'nde yapılan çalışmalar uzun bir aradan sonra 1989 yılında tekrar başlamıştır. Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı ve ekibi tarafından 1989-2005 yılları arasında uzun soluklu yeni bir kazı maratonu başlamıştır. 2006-2009 yılları arasında ise Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Yaşar Çoruhlu başkanlığındaki bilimsel bir heyet tarafından kazılara devam edilmiştir. 2007 yılında ise Prof. Dr. Oktay Belli başkanlığındaki bir ekip

5 Kökten 1944, 669-671.

6 Yardimciel 2015a, 49.

7 Kökten 1945, 473.

8 Özfirat 2014, 53.

9 Bu monokrom keramikler 14-16 Ağustos 2014 tarihinde düzenlenen Uluslararası I. Ani ve Kars Sempozyumu'nda Ayhan Yardimciel ve Özlem Toy tarafından, "Orta Aras Havzası Monokrom Boyalı Çanak Çömlekler" ismi ile tebliğ edilmiştir. Ayrıca bkz. Yardimciel 2015a, 104-107; Yardimciel 2015b, 202-203.

10 Balkan-Sümer 1967, 106, 112.

tarafından yapılan incelemelerde şehrin kuzey yönünde Erken Demir Çağı'na ait surlar ilk defa tespit edilerek bilim dünyasına duyurulmuştur. 2010-2013 yılları arasında Kars Müze Müdürlüğü'nün başkanlığında ve Prof. Dr. Fahriye Bayram'ın bilimsel danışmanlığında kazılara devam edilmiştir. 2014 yılından itibaren kazılar Prof. Dr. Fahriye Bayram başkanlığında devam etmektedir. 2014 yılında Prof. Dr. Oktay Belli ile beraber yaptığımız araştırmalarda iç kalede Urartu surlarını ve bu surlar üzerinde bulunan Pers güçlendirmelerini tespit etmiş bulunmaktayız. 2015 yılında ise üyesi bulunduğum Kars-İğdir İl ve İlçeleri Yüze Araştırması sırasında yaptığımız araştırmalarda şehrin batı yönünde Demir Çağı'na tarihlediğimiz yeni bir sur sisteminin tespitini yapmış bulunmaktayız. 2016 yılında ise şehrin Bostanlar Deresi Vadisi'nde araştırmalarımızı sürdürmeyi hedeflemekteyiz.

Erken Demir Çağı Surları

Ani Şehir tarihi arkeolojik veriler ışığında 5000 yıla kadar uzanmaktadır. İlk Tunç Çağı ile birlikte net bir şekilde kullanılan bölge Orta ve Son Tunç Çağı'nda da kullanılmaya devam etmiştir. Orta Aras Havzası Aras Boyalıları Kültürü'nün monokrom ve konsantrik bezemeli çanak çömlekleri bu bölgede tespit edilmiştir. Harmanyeri ve Cirittepe'den elde edilen bu arkeolojik buluntular yerleşim yerinin bu dönemde Aras Boyalıları Kültürü'ne dâhil olduğunu ortaya çıkarmıştır¹¹. Şehrin doğu ve güneyinden geçen Arpaçay Nehri ile batısından geçen Bayram Deresi'nin oluşturduğu vadiler yerleşmenin bu yönlerden doğal bir savunmaya sahip olmasını sağlamıştır. (Lev 6). Ancak şehrin kuzey yönü ova düzlüğüne açıldığı için savunmaya en elverişsiz kısımdır. Bu sebeple buraya ilk olarak Erken Demir Çağı'nda bir savunma sistemi inşa edilmiştir. Erken Demir Çağı'na tarihlenen ve uzunluğu batı doğrultusunda 1 km. kadar takip edilebilen bu surlar şimdilik Güney Kafkasya'daki en uzun Erken Demir Çağı surudur¹². Aslanlı Kapı'dan Doğu yönüne uzanan bu sur duvarlarının Aslanlı Kapı'dan batı yönüne Bostanlar Deresi Vadisi'ne kadar devam edip etmediği ile ilgili araştırmalarımız sırasında bazı ipuçlarına ulaşılmış olup araştırmalar devam etmektedir. Bu surların inşa edilmesi Erken Demir Çağı'nda şehrin bugünkü kısmında yerleşim olduğunu göstermektedir. Ancak yapılan arkeolojik kazılar şehrin dip tarihine

11 Yardimciel 2015b, 43.

12 Belli 2007, 83.

yönelik olmadığı için bu bilgi şu an için kesinlik kazanmamıştır. Erken Demir Çağı surlarının bir kısmının Orta Çağ'da tahrip edilerek yeni yapılan sur sisteminde kullanıldığı anlaşılmaktadır. İri andezit taşlarından inşa edilen Erken Demir Çağı savunma surlarının genişliği iki metreyi bulmaktadır (Lev 7). Bu surlar üzerinde kerpiç ikinci bir yükseltmenin olup olmadığı belli değildir. İri andezit taşlarının birleşme yerleri kabaca da olsa yontulmuştur. Bazı taşların dörtten fazla köşeye sahip olduğu görülmektedir. Bu blok taşların arası küçük taşlarla doldurulmuştur. Birleştirme malzemesi olarak çamur kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Orta Demir Çağı (Urartu Krallığı) İç Kale Surları

Ani Şehri, Erken Demir Çağı sonrasında Van (Tuşpa) merkezli kurulan Urartu Krallığı sınırlarına dâhil olmuştur. Bu sürecin Urartu Kralı Menua (MÖ 810-786) döneminde başladığı ve Kral Argiştı'nın saltanatının (MÖ 786-764) ilk dönemlerinde tamamlandığı düşünülmektedir¹³. Bu süreç aynı zamanda bölgede hâkim güç olan Diauehi Krallığının da tasfiye edildiği süreçtir. Ancak Diauehi Krallığı'nın Ani Şehri'ne kadar ulaşım ulaşmadığı ile ilgili arkeolojik bir iz bulunmamaktadır. Erken Demir Çağı surlarının anıtsal özelliği göz önüne alındığında bugün Orta Ani/ Ani Düzü olarak tanımlanan bölümde yoğun bir nüfusun yaşadığı ve bu nüfusun Orta Demir Çağı/Urartu Krallığı zamanında da bölgede var olduğu düşünülmektedir. Bundan dolayı Urartu Krallığı zamanında şehrin savunma yönünden zayıf kuzey kesiminde bulunan Erken Demir Çağı surlarına bir müdahale yapılmadığı anlaşılmaktadır. Bunun yerine Ani İç Kale olarak tanımlanan tepe kısmında Urartu surları inşa edilerek (MÖ 8. yy) burada yeni bir yerleşimin hayata geçirildiği anlaşılmaktadır¹⁴. Mevcut savunma sistemleri ışığında bahsi geçen tepede Urartu surları dışında tapınak ve saray kalıntılarının da olabileceği kanaatindeyiz. Bugün iç kale olarak bilinen tepenin kabaca batı yönüne inşa edilen Urartu surları iri bazalt taşlarından inşa edilmiş olup yüzeyleri son derece özenle düzeltilmiştir. Aralarında hiç boşluk bulunmayan taşların tamamı dört köşeye sahiptir (Lev 8). Urartu sur duvarının kuzeye doğru uzunluğu 50 m'yi bulmaktadır. Pers İmparatorluğu döneminde de öneminden hiçbir şey kaybetmeyen Ani Şehri'nde bahsi edildiği üzere Anadolu'da bilinen tek ZerdüşT Tapınağı bulunmaktadır. Bununla birlikte Persler, Urartu

13 Belli 2015, 12-14.

14 Belli 2015, 15-17.

Krallığı zamanında inşa edilen surlar üzerinde bir takım güçlendirme çalışmaları yapmışlardır. Geç Demir Çağı'nın en güçlü siyasi otoritesi olan Pers İmparatorluğu'nun Ani Şehri'ne verdiği önem dikkate değerdir. Urartu surlarında bugün rahatlıkla gözlenebilen kırlangıçkuyruğu uygulaması Persler için karakteristiktir (Lev 9). Benzer bir uygulamanın Doğubayazıt'a bağlı Yeni Çetenli (Teperiz) Köyü'nde bulunan Teperiz Kalesi'nde olduğunun altını çizmekte fayda vardır¹⁵. Surları oluşturan taşların birbirlerine en yakın yerlerinde açılan kırlangıçkuyruğu boşluklarına kurşun dökülmek suretiyle surlar daha sağlam hale getirilmiştir. Orta Çağ'da yapılan yeni sur duvarları ile Urartu surlarının bağlantıları kesilmiştir ve iki bölüm olarak günümüze ulaşmıştır.

Orta Demir Çağı? (Urartu Krallığı) Bostanlar Deresi Vadisi Surları

2015 yılında yaptığımız araştırmalarda Bayramlar Deresi'nin açmış olduğu derin vadiye rağmen şehrin bu bölümünde de savunma sisteminin inşa edildiği tespit edilmiştir. Bu savunma sistemi vadinin doğal korunaklı yapısı içinde savunma yönünden zayıf kısmına inşa edilmiştir. Erken Demir Çağı sur sisteminden tamamen farklı işlevde olan bu surlar tarafımızca şimdilik Orta Demir Çağı'na (MÖ 9. yy) tarihlendirilmiştir. Dörtten fazla köşeye sahip olan andezit taşlarla inşa edilmiş savunma duvarı bir çeşit istinat duvarı görüntüsü vermektedir. İrili ufaklı taşlarla örülmüş duvarda bu anlamda bir mimari standart bulunmamaktadır (Lev 10). Tespit edilen kısmıyla bu savunma sisteminin uzunluğu 10 m'yi geçmektedir. Sur duvarının genişliği ise 1 m civarındadır.

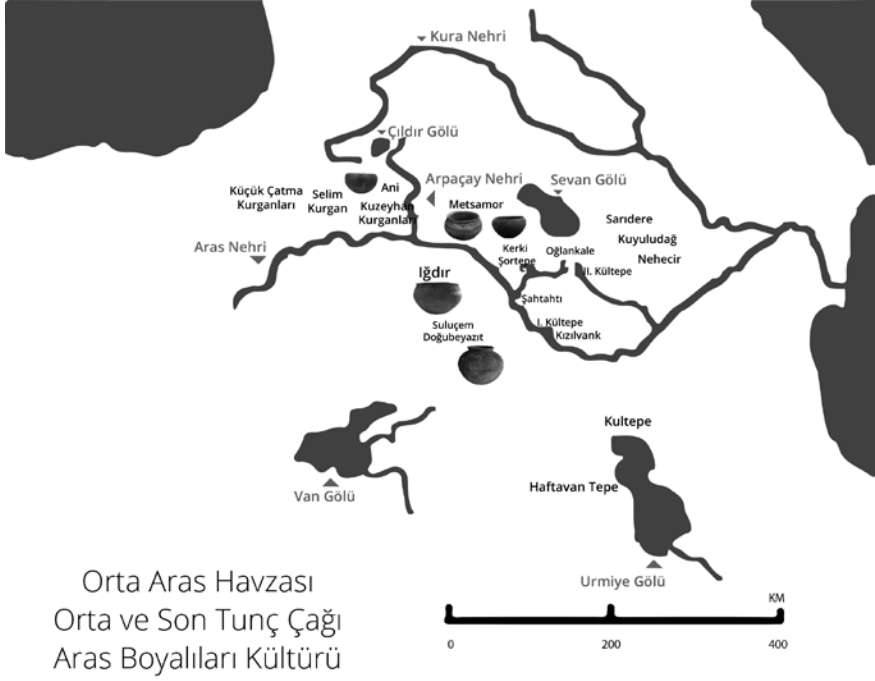
Sonuç

Ani 5 bin yıla yakın tarihi ile Güney Kafkasya'da oldukça stratejik bir konumda bulunan kilit yerleşim yerlerinden biridir. İlk Tunç Çağı Erken Transkafkasya Kültürü, Orta ve Son Tunç Çağı Aras Boyalıları Kültürü, Erken Demir Çağı, Orta Demir Çağı ve Geç Demir Çağı'na ait arkeolojik verilere sahip olan yerleşme yeri bu anlamda yerel olarak bölgenin birçok sorununu çözmeye namzet ender yerlerden biridir. Bundan dolayı arkeolojik kazıların Urartu Krallığı ve Prehistorik çağlara yönelik yapılması da gerekmektedir. Bu bağlamda şehrin hem bölge içinde hem de Güney

15 Belli 2004, 84, 86.

Kafkasya tarihi içindeki konumu daha somut hale dönüştürülebilir. Erken Demir Çağ'ında yapılan anıtsal surlar ile birlikte şehrin hatırı sayılır bir yerleşmeye sahne olduğu anlaşılmaktadır. Orta Demir Çağ'ında ise bu kez şehir içindeki tepenin şehre bakan savunmaya elverişsiz kesimlerine yeni bir sur sistemi yapılarak muhtemelen tepe kısmına yerleşme yerleri inşa edilmiştir. Bu yılki tespitlerimiz aynı dönemde şehrin batı yönüne de bir savunma sistemi inşa edildiği yönündedir. Yerleşimde savunma sistemine yönelik son çalışma Geç Demir Çağ'ında Pers İmparatorluğu döneminde hayata geçirilmiş olup Urartu döneminde inşa edilen iç kale surları üzerinde kırlangıçkuyruğu tekniği ile güçlendirmeler yapılmıştır. Ani Şehri'nin Orta Çağ ile özdeşleşen tarihi ve arkeolojik değerinin, Tunç Çağı ve Demir Çağ'ında da önemli bir konumda olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Güney Kafkasya'nın bu önemli şehrinin binlerce yıl boyunca bölgenin en önemli yerleşim yerlerinden birisi olduğunu belirtmek gerekmektedir.

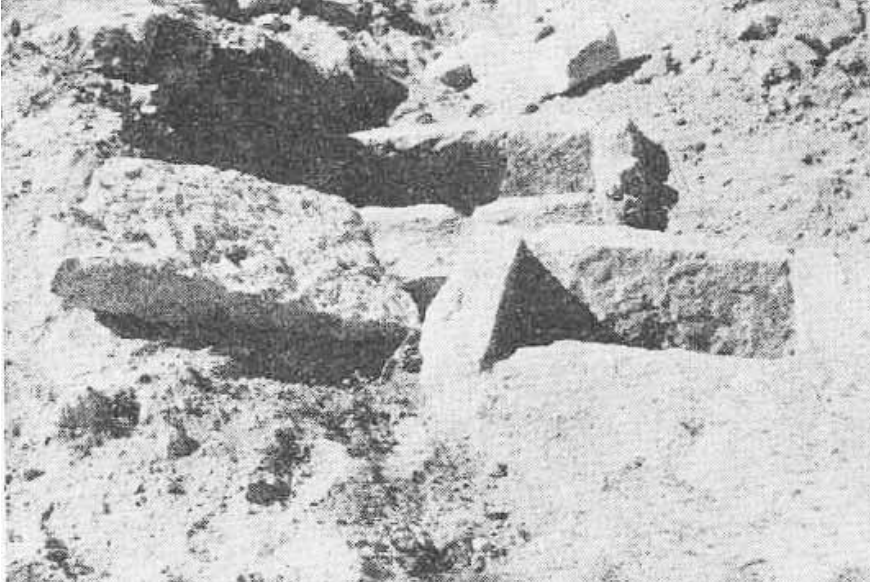
Levhalar

Harita 1

Levha 1

Levha 2

Levha 3

Levha 4

Levha 5

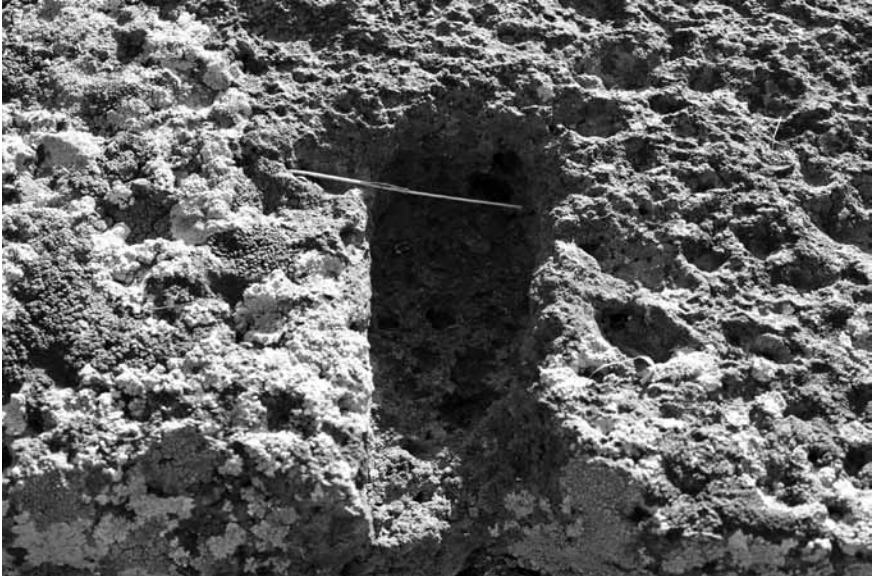
Levha 6

Levha 7

Levha 8

Levha 9

Levha 10

Kaynakça

Balkan-Sümer 1967

Balkan, K., Sümer, O., “1965 Yılı Ani Kazıları Hakkında Kısa Rapor”
Türk Arkeoloji Dergisi, Sayı XIV-1-2, 1965, s. 103-118

Belli 2004

Belli, O., “Urartu Krallığı Döneminde Doğubayazıt Bölgesi” Güneşin
Doğduğu Yer: Doğubayazıt Sempozyumu, Çekül Vakfı Yayınları,
İstanbul. s. 73-88

Belli 2007

Belli, O., “Erken Demir Çağı’nda Ani”, (ed. O. Belli), Kars, 2. Kent
Kurultayı: Kafkasya’da Ortak Geleceğimiz, Kars Belediyesi Kültür
Yayınları No: 1, İstanbul, s.91-99.

Belli 2015

Belli, O., “Eski Çağ’da Ani Kalesi ve Şehri”, (ed. O. Belli), Kars, Kars-
Ardahan-Iğdır Kalkınma Vakfı Dergisi, Temmuz-Aralık 8, İstanbul.

Işıklı 2011

Işıklı, M., Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü, Arkeoloji ve
Sanat Yayınları, İstanbul.

Kökten 1943

Kökten, K., “Kars’ın Tarih Öncesi Hakkında İlk Kısa Rapor” Belleten,
Sayı 21, Cilt VII, s.601-613.

Kökten 1944

Kökten, K., “Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu’da Yapılan Tarih Öncesi
Araştırmaları” Belleten, Sayı 32, Cilt VIII, s.659-689.

Kökten 1945

Kökten, K., “Kuzeydoğu Anadolu Prehistoryasında Bayburt Çevresinin
Yeri”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Sayı
5, Cilt 3, s. 465-505.

Martel 1966

Martel, E.A., “La Cote d’ Azur Russe: Riviera du Caucase, Librairie Ch.
Delagrave, Paris 1966, J. Chardin, Chardin Seyahatnamesi, Çev. Ayşe
Meral, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

Yardimciel-Toy 2014

Yardimciel, A., Toy, Ö., “Orta Aras Havzası Monokrom Boyalı Çanak
Çömlekler”, I. Uluslararası Ani ve Kars Sempozyumu 2014, Kars.

Yardimciel 2015a

Yardimciel, A., Orta ve Son Tunç Çağı’nda Orta Aras Havzası, Kafkas

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Doktora Tezi, Kars, (Baskıda).

Yardimciel 2015b

Yardimciel, A., “Güney Kafkasya’da Kurgan Kültürü (Yığma Taş Mezarlar), Yeni Türkiye Yayınları, Kafkaslar Özel Sayısı-II, Yıl 21 Sayı 72, s. 42-46.

Yardimciel 2015c

Yardimciel, A., “Aras Boyalılarının İşlevselliği” Seleucia ad Calycadnum Sayı V-2005, Olba Kazısı Serisi, s. 197-206.

Özfırat 2014

Özfırat, A., “Bozkurt Kurgan Nekropolü Kazısı”, Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Kazı ve Araştırmaları (ed. Aynur Özfırat, Nilgün Coşkun), Mustafa Kemal Üniversitesi Yayın No: 51, s. 45-70.